

Col·laboració

Quan els ocells van parlar en català: el 50è aniversari de *Els ocells de les Terres Catalanes* (1956-2006) *

Abilio Reig ¹ i Xavier Ferrer ²

Enguany s'acompleix el 50è aniversari de la publicació *Els ocells de les terres catalanes*, de Joaquim Maluquer. Abilio Reig i Xavier Ferrer fan una ressenya d'aquest fet històric de l'ornitologia catalana, que vol ser també un sincer reconeixement al seu autor.

En el segon semestre de l'any 1956 es publicava a Barcelona el primer estudi ornitològic escrit en català, que comprenia l'àmbit d'un projecte nacional, els Països Catalans. Publicada per l'editorial Barcino, volums 28 i 29 de l'"Enciclopèdia Catalunya. Biblioteca per a l'estudi de Catalunya, València i les Balears en tots els aspectes", aquesta obra s'ha convertit en un clàssic de la literatura catalana. No només el seu contingut, sinó també el seu disseny polit, l'acurada tipografia, el paper, la tinta, l'enquadernació i les seves il·lustracions, la van constituir des del primer moment com un projecte editorial de gran qualitat.

El seu autor, un jove Joaquim Maluquer i Sostres (Barcelona, 11-XII-1930), feia explícit

l'objectiu d'aquesta publicació: "Aquest llibre té una intenció en primer lloc divulgadora i, per tant, distinta de la investigació estrictament considerada. Això no obstant, pel fet que l'ornitologia ha estat molt poc conreada entre nosaltres, oferim materials inèdits per a la coneixença de l'avifauna catalana, especialment relatius a la delimitació i a la distribució d'algunes espècies dins el Principat i al comportament d'aquestes entre nosaltres. Tot això és fruit d'observacions i d'estudis personals, o prové de referències directes que podem garantir." (Maluquer, 1956: 6). Amb tot just 22 anys, Joaquim Maluquer ja havia escrit un original estudi ornitològic (Maluquer, 1952), fruit de la seva activitat com a ornitòleg de camp i de la seva passió per la naturalesa, on acudia inextingiblement com a poderosa font d'activitat felicitària: "La plenitud només l'atenyia durant les vacances, quan reprenia el contacte amb els camps, els boscos, les serres i la plana de les comarques occidentals" (Maluquer, 1997: 85). Però Quim, com l'anomenem els amics, fou majoritàriament

(*) Aquest article, publicat a L'Abellarol (Butlletí de l'Institut Català d'Ornitologia, ICO), el passat Desembre, ha estat cedit pel autors a El Busqueret per a la seva difusió.

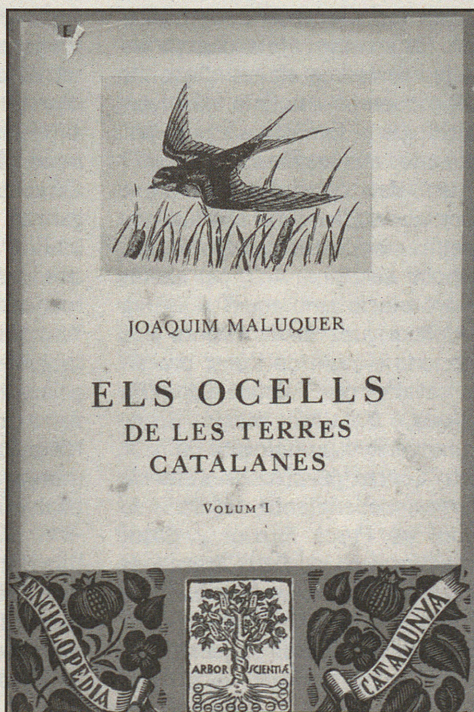
(¹) Universitat d'Alacant

(²) Universitat de Barcelona

un ornitòleg sintetitzador i recopilador de materials provinents de diverses fonts: "Les fonts del nostre treball són principalment aquestes: les observacions d'ocells en la natura, personals o provinents de persones que ofereixen tota garantia científica, especialment del meu cosí, Salvador Maluquer i Maluquer, efectuades sobretot al Principat; l'estudi de les col·leccions d'ocells del Museu de Zoologia de Barcelona, particularment les conservades en pell, que procedeixen en llur gran majoria del Principat i havien romàs pràcticament inèdites; i tot el material bibliogràfic dispers en llibres, articles i notes" (Maluquer, 1956: 9).

Tota aquesta informació l'entremescla el seu autor amb un

maneig magistral de l'idioma, perquè el doctor Maluquer Sostres escriu molt bé. Proveït d'un estil precís i sense artifici, amb una erudició justa, de primera mà i adequada al desenvolupament argumentatiu, que mai no fa la sensació de ser gratuïta, l'autor es fa especialment amè per als seus lectors. Amb aquesta competència retrata un total de tres-centes setanta-cinc espècies, amb evident inclinació didàctica. Un fet notable per a l'època és que prescindeix de la presentació sistemàtica i fa la presentació de les diverses espècies d'aus tot agrupant-les atenent raons ecològiques: ocells de muntanya i de roca; dels conreus i de les planes; d'aiguamoll, d'estany i de riu, i ocells marins. Acompanyen el text 90

Portada del llibre

dibuixos originals de la mà de Carme Mola i Forés, secretària en aquesta època de Frederic Travé i Alfonso (Barcelona, 1918 - Cubelles, 1982), advocat, il·lustre ornitòleg, motor de l'ornitologia catalana i bon amic de Maluquer. Uns mil cinc-cents exemplars van conformar el tiratge d'aquesta primera edició, una autèntica fita cultural en paper que pretenia, en definitiva, d'oferir una síntesi ornitològica de caràcter divulgatiu que també va servir de material d'estudi per a aquells primers afeccionats a l'ornitologia sorgits entre els anys 1950 i 1980 (Ferrer, 2004).

Un llibre d'aus com a fita cultural

L'ornitologia científica catalana a la fi dels quaranta i inicis dels cinquanta està pràcticament en construcció. Els escassos afeccionats a les aus a les terres catalanes d'aquells anys es mouen en una línia més aviat d'ornitologia domèstica popular. L'afició a les aus engabiades, la cria i explotació dels coloms o la incipient pràctica de la falconeria són algunes d'aquelles manifestacions d'ornitologia popular catalana. Així, per exemple, i en relació amb aquesta última faceta, Rodríguez de la Fuente ens proporciona el nom de l'únic practicante català de falconeria: "*En Barcelona, D. José María Blanc Bertrand recibió un halcón y un azor de este Centro [Centro de Cetrería de Burgos, dependiente del Servicio Nacional de Pesca Fluvial y Caza, bajo la dirección de Félix Rodríguez de la Fuente], aves que ha manejado con todo éxito*" (Rodríguez de la Fuente, 1956: 208). En aquest context d'aïllament científic, caracterit-

zat per una pobresa de referents, sense mestratge científic i sense recursos en llibres i col·leccions referenciades, uns pocs afeccionats s'agrupen entorn de la figura de Frederic Travé, que lidera aquest grup entusiasta de *autodidactas forzosos* amb l'objectiu de constituir una associació ornitològica que possibilités l'intercanvi d'experiències i coneixements i impulsés l'estudi de les aus (Maluquer, 1994).

La publicació de l'obra *Els ocells de les terres catalanes* va a constituir una fita per a l'ornitologia catalana de l'època i una prova ferma de la força i impuls de la *Sección Regional Catalana de la SEO*. De primera mà ens mostra el seu autor els secrets del naixement de l'obra: "L'Albert [Albert Manent Segimon] s'interessà pel meu treball primerenc sobre els ocells de les terres de Ponent, advertí l'absència d'un text en català sobre la nostra avifauna i, finalment, suggerí al benemèrit Josep Maria de Casacuberta que jo podria encarregar-me d'omplir aquell buit de la bibliografia catalana. Casacuberta, que com ja he escrit anteriorment fou sempre un gran "inventor" o "suscitador" d'originals, acollí favorablement la idea, i així va sorgir la primera edició de *Els ocells de les terres catalanes*. L'obra obtingué el Premi Enric de Larratea de 1957, que atorga l'Institut d'Estudis Catalans" (Maluquer, 1997: 129).

La denominació en el seu llibre de "terres Catalanes" i no la "de Països Catalans" ho explica una carta de Joaquim Maluquer a Joan Fuster des de Barcelona i amb data 28 de desembre de 1960: "Una cosa

que m'interessa molt és conèixer la teva opinió sobre la denominació comuna dels Països. En Casacuberta, per exemple, es resisteix al nom de Països, i fa servir el de terres" (Ferré i Trill, 2004: 49). L'opinió de Fuster sobre aquesta qüestió de nomenclatura era la de Països Catalans, sobretot per a la utilització política del terme. I aquí es descobreix una altra faceta de l'aquest poliedric llibre: la seva utilització com un instrument per a la tasca civil de construcció nacional: "Tinc ganes de veure't i poder-te oferir el llibre dels ocells. Ha quedat molt bonic i, com opina en Boixareu, "obliga" a passar pel català qualsevol que s'interessi pel tema, de la mateixa manera que el llibre sobre l'economia del País Valencià fa la funció d'uns burots culturals. A part, és una aportació al terreny tan negligit de la literatura científica en català; possiblement, per afegidura, tindrà successors en forma de col·lecció de ciències naturals" (Ferré i Trill, 2005: 412). Una altra aportació important de *Els ocells de les terres catalanes* consisteix en l'establiment del vocabulari ornitològic bàsic en català, tant de termes anatòmics, fisiològics o biològics, en general, com en la proposta que es fa en aquesta obra de vernacles patrònics catalans. En efecte, "a cada ocell donarem un nom inequívoc, escollit curosament pels ornitòlegs catalans entre les nombroses, i de vegades confuses, denominacions populars. Ensenys amb aquest nom, que podríem qualificar d'oficial, esmentarem el científic (entre parèntesis), i, sovint, alguns altres dels que hom emprà en zones extenses del país" (Maluquer 1956:

5). La recepció d'aquesta proposta de noms patrònics fou àmpliament acceptada i va servir de material de base per a l'elaboració de la *llista patró catalana de l'avifauna*, en la redacció de la qual van col·laborar també en Frederic Travé, en Salvador Maluquer i Maluquer, l'Institut d'Estudis Catalans i l'escriptor ornitòfil Josep Maria de Sagarra i de Castellarnau (Maluquer, 1994, Ferrer & Reig-Ferrer, 2005). No podem deixar de notar, en aquesta línia, la importància que va tenir la recerca de les arrels dels vernacles titulars en els clàssics de la literatura catalana. Maluquer reconeix que va ser Joan Fuster qui el va iniciar en els treballs ornitològics d'índole històrica i que tants i bons fruits ha produït (vegeu, com a mostra, Maluquer, 1986). Durant un cert temps, Fuster adjuntava en la correspondència amb Maluquer, fitxes en les quals anotava el contingut ornitològic de les seves lectures d'escriptors valencians antics. Així, en una carta de 24 de maig de 1956, li diu Fuster: "T'adjunte ara unes quantes fitxes sobre ocells. No tenen gaire interès, com veuràs. Són textos de Sant Vicent Ferrer i de Jaume Roig relativament ornitològics. Supose que no t'aprofitaran per a res, però tampoc no deixen d'ésser una curiositat. De tota manera, no estaria malament que col·leccionasses al·lusions als ocells en la literatura. Podria donar-te resultats aménissims. Intenta-ho. Abraçades" (Ferré i Trill, 2004: 87-88). El bon funcionament del correu i el comportament metòdic de Maluquer s'harmonitzen perquè aquest mateix dia li contesti al seu

Joaquim Maluquer i Sostres

amic suecà: "Em sap greu les molèsties que t'hauràs pres recopilant les fitxes dels ocells. Són realment interessants i força gracioses, acullo el suggeriment de col·leccionar referències ornitològiques de la nostra literatura.. Fins i tot hi havia pensat una vegada, i ho havia comentat amb en Casacuberta [Josep Maria de Casacuberta i Roger (Barcelona, 1897-1985)]. El dia que aparegui -mitjançant la censura- *Els ocells de les terres catalanes*, que ja tinc escrit i sols espera el permís, te l'enviaré com a justa correspondència, i perquè vegis com parlo dels ocells del País Valencià" (Ferré i Trill, 2004: 89-90). Posteriorment comentarà el mateix Maluquer sobre aquest comportament de recopilació de fitxes amb textos d'ornitologia antiga:

"Afegim encara una singularitat que posa de manifest l'amplitud de registre dels interessos culturals de Joan Fuster: coneixedor del meu interès pels ocells, em revelà les fonts erudites on apareixien antigues referències d'aus pròpies de les terres valencianes, sobretot dels marjals. A l'efecte, em trametia fitxes, que confeccionava en el curs de les seves lectures, amb observacions d'autors antics com Joan Baptista Anyés, Pere Antoni Beuter, Llorenç Palmireno i, sobretot, Gaspar Escolano i Marc Antoni d'Orellana. Així fou com Joan Fuster m'inicià en els treballs ornitològics d'índole històrica" (Maluquer, 2004: 19-20).

Resulta un fet excepcional en la literatura catalana que un llibre d'ocells pugui arribar a publicar qua-

tre edicions en un període relativament curt de temps. La segona edició sortí al carrer l'any 1973, amb fotografies en color i en un únic volum; una tercera al 1981 i, finalment, la quarta i definitiva de l'any 1987. Cadascuna d'elles incorpora tota la informació ornitològica del moment així com una referència, a la quarta edició, a les zones protegides. Des del punt de vista d'estricta interès científic ornitològic hi ha diferències entre les edicions, millorant en la forma i els continguts amb el temps de forma paral·lela a la millora del coneixement ornitològic del país. Cal destacar com a element molt positiu el fet de recopilar i passar a paper les observacions d'ornitòlegs de camp al·lèrgics als escrits. Sense la seva contribució, en especial en els ambientalment difícils anys setanta, aquestes observacions s'haurien perdut. Podem establir, orientativament, un tiratge d'uns mil cinc-cents exemplars de la primera edició, i d'entre dos mil i tres mil per a les següents edicions. L'autor dona mostres de prudent satisfacció; així, quan apareix la segona edició, tal com expresseu més amunt en la carta a Fuster de 4 de març de 1974. En una carta posterior, de 20 d'agost de 1980, li transmet Maluquer a Fuster el seu treball amb la preparació de la tercera edició: "Particularment, estic enfeinat acabant la redacció i revisió de la tercera edició de *Els ocells de les terres catalanes*. Com que no es pot fer una nova redacció -ja que fóra massa cara d'impremta- fem una reedició, amb afegits o addendes. Aquesta tercera, amb les moltíssimes notícies recents i l'aportació de la munió d'ornitòlegs

que han aflorat durant els setanta, serà una mena de "Summa Ornithologica" i jo un híbrid de Sant Tomàs-Sant Francesc amb un empelt de Linneus!" (Ferré i Trill, 2005: 471).

Els ocells donen molt de joc però no incidiran en el caràcter de Fuster, qui de vegades reconeixera amb certa tendresa l'afició ornitològica de Maluquer en la dedicatòria d'alguns dels seus llibres: "Per a Joaquim Maluquer, patrici benemèrit dels ocells i dels valencians". També de vegades aprofitarà Maluquer la seva erudició i el seu coneixement ornitològic per etzibar frases d'aquest tipus: "Els intel·lectuals són una "rara avis" que encara no tinc classificada".

De la lectura del nostre article pot sorgir la impressió del paper sobrevalorat de Fuster respecte als veritables protagonistes ornitològics de *Els ocells de les terres catalanes*. De fet la correspondència amb Fuster fou una crònica del moment, i l'autor, amb qui mantingué més relació ornitològica va ser amb el seu cosí, Salvador Maluquer i Maluquer.

Hi ha homes per als quals no hi ha res tan fascinant com el gaudi i coneixement dels ocells. D'aquesta fascinació està fet Joaquim Maluquer i Sostres, un lletraferit empeltat de plomaferit. La seva obra, *Els ocells de les terres catalanes*, ha passat la cinquantena amb l'honor de perfilar-se com l'obra clàssica per excel·lència de la divulgació ornitològica de la literatura catalana. Els autors d'aquesta breu ressenya hem pretès aquí mostrar la nostra admiració pel paper cultural d'aquesta obra i el nostre reconeixement i afecte pel seu autor.

Agraïments

Joan Maluquer i Margalef aportà informació, material gràfic, discussió i revisió del text. També Salvador Maluquer i Maluquer hi col·laborà amb material fotogràfic.

Referències bibliogràfiques

Ferré i Trill, X. 2004a. *Joan Fuster. Correspondència. 7. Joaquim Maluquer i Sostres, 1a part.* València: Universitat de València.

Ferré i Trill, X. 2004b. Introducció. En: Pròleg. En: X. Ferré i Trill (preparador). *Joan Fuster. Correspondència. 7. Joaquim Maluquer i Sostres, 1a part.* P. 41-85. València: Universitat de València.

Ferré i Trill, X. 2005. *Joan Fuster. Correspondència. 8. Joaquim Maluquer i Sostres, 2a part.* València: Universitat de València.

Ferrer, X.; Reig-Ferrer, A. 2005. Josep Maria de Sagarra i de Castellarnau (1894-1961) i l'ornitologia mediàtica catalana. *L'Abellerol*: 26: 8-10

Ferrer, X. 2004. Situació de l'ornitologia a Catalunya: una visió històrica de l'atles d'ocells. In Estrada, J., Pedrocchi, V., Brotons, L. & Herrando, S. (eds.): *Atles dels ocells nidificants de Catalunya 1999-2002*. Pp. 583-588. Bellaterra: Institut Català d'Ornitologia i Lynx Edicions.

Maluquer i Sostres, J. 1952. Notas para el estudio de la aves de Lérida. *Pirineos*, VIII (nº 25): 421-470.

Maluquer i Sostres, J. 1956. *Els ocells de les terres catalanes* (2 vols. Col. Enciclopèdia Catalunya, volums 28 i 29). Barcelona: Editorial Barcino.

Maluquer i Sostres, J. 1986. Aspectes històrics dels estudis ornitològics als Països Catalans. In Ferrer, X., Martínez-Vilalta, A. & Muntaner, J. (eds.): *Història Natural dels Països Catalans*. Vol. 12, Ocells. P. 44-60. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Maluquer i Sostres, J. 1994. Origen de la ornitologia en Cataluña. *La Garcilla* 90: 22-24.

Maluquer i Sostres, J. 1997. *Memòria amb figures*. Barcelona: Thassàlia.

Maluquer i Sostres, J. 2004. Pròleg. En: X. Ferré i Trill (preparador). *Joan Fuster. Correspondència. 7. Joaquim Maluquer i Sostres, 1ª part.* P. 17-39. València: Universitat de València:

Rodríguez de la Fuente, F. 1956. Cetrería. El arte que renace en España. *Caza y Pesca* 160: 208-209.